

ISSN 2524-2369 (Print)
ISSN 2524-2377 (Online)

РЭЦЭНЗІІ
REVIEWS

Паступіў у рэдакцыю 25.02.2021

<https://doi.org/10.29235/2524-2369-2021-66-2-247-248>

Received 25.02.2021

А. І. Ляшкевіч

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь*

«МИССИЯ ВЫПОЛНИМА» ВЯРТАЕЦЦА

Выдавецкі дом «Беларуская навука» ў 2020 г. надрукаваў зборнік «Місія выконніма-2», у якім перспектывы вывучэння фальклору разглядаюцца навукоўцамі з Беларусі і Эстоніі. Назву «Місія выконніма» меў першы беларуска-эстонскі зборнік навуковых артыкулаў, выдадзены ў 2018 г. Яна перафразуе назву фільма «Місія невыканальная», сцвярджаючы, што фалькларыстыка – навука актуальная і перспектыўная, прыдатная і для аналізу з’яў традыцыйнай культуры, і для стракатых інфармацыйных плыняў у сучасным свеце.

Зборнік «Місія выконніма-2» – адзін з вынікаў супрацоўніцтва Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі і Эстонскага літаратурнага музея. З 2016 г. ладзіліся супольныя палявыя даследаванні, канферэнцыі, публікацыі, праходзілі стажыроўкі беларусаў у Эстоніі. Вынікам стала ўзаемаўзбагачэнне і абмен вопытам.

Большасць артыкулаў у зборніку раскрываюць нейкую адну эмпірычную тэму ў сферы традыцыйнай культуры беларусаў ці эстонцаў. Некалькі тэкстаў асвятляюць паралелі паміж беларускім (ці, шырэй, – славянскім) фальклорам і з’явамі культуры фіна-ўгорскіх (эстонцаў, сэту) і цюркскіх (тувінцы) народаў. Артыкул Юрыя Пацюпы «Праблема суадносін тэксту і напева: да размежавання вершазнаўчай і музыказнаўчай кампетэнцыі» – тэарэтычнае даследаванне, якое пераканаўча паказвае, што тэксты народных песень можна і трэба вывучаць асобна ад мелодыі. Асвятляецца гісторыя пытання, спробы міждысцыплінарных даследаванняў. Тэзіс, што тэксты народных песень непарыўна звязаны з напевам і не могуць вывучацца асобна, рашуча абвяргаецца. Гэта ўжо другая частка даследавання (першая апублікавана ў зборніку «Місія выконніма» ў 2018 г.).

Артыкул Алены Паўлавай «Асноўныя аспекты этнакультурнай дзейнасці беларусаў, якія жывуць у Эстоніі» прысвечаны пераважна сямейнай і каляндарнай абраднасці беларускай дыяспары. Закранаюцца таксама пытанні гісторыі яе фарміравання і дзейнасці, практыкі падтрымання сувязей з радзімай, культуры харчавання. Даследчыца здолела запісаць ад беларусаў у Эстоніі калыханкі, дзіцячыя пацешкі, замовы. Адносна апошніх Алена Паўлава заўважае, што ў эстонскіх запісах не захоўваецца іх традыцыйная структура («куступ»-малітва – наратыўная частка – «замацаванне»). Па прыведзеных запісах відавочна, што застаецца толькі наратыўная частка. Гэта магло б стаць гіпотэзай для даследаванняў асаблівасцей памяці ў фальклору на шырэйшым масіве матэрыялаў.

Два артыкулы прысвечаны заможам і дазваляюць чытачу самастойна параўнаць беларускі і эстонскі матэрыял. Гэта тэксты Таццяны Валодзінай «Historiola ў беларускіх замовах: прыкрытэты і рэгіянальная спецыфіка» і Марэ Кыйва «Малітва і замова. Біблейныя матывы і вобразы ў эстонскіх замовах». Як тлумачыць Таццяна Валодзіна, «Historiola – гэта тактыка магічнага тэксту, сутнасць якой заключаецца ў апеляцыі да прэцэдэнтных сітуацый, калі стратэгія лекавання абумоўлена следаваннем сакральным узорам». За ўзор бяруцца дзеянні Хрыста і старазапаветных персанажаў. Тэму «народнай Бібліі» працягвае артыкул Алены Боганевай і Марэ Кыйва «Нарысы міфалогіі: фараоны ў кантэксце славянскіх і балта-фінскіх вераванняў». «Фараоны» – гэта міфічныя істоты (паўлюды-паўрыбы), паходжанне якіх звычайна звязваецца з біблейнымі падзеямі Сыходу.

У артыкуле Адрэа Купер’янава «Наратывы, звязаныя з дрэвамі» вывучаюцца этыялагічныя легенды. Яны ўяўляюць сабой сімбіёз народнага хрысціянства і хрысціянскага святога падання. На працягу XX ст. легенды, звязаныя з дрэвамі, былі на перыферыі эстонскай фалькларыстыкі. Такім чынам, артыкул Адрэа Купер’янава ў пэўнай ступені запаўняе гэту лакуну.

Пошук тыпалагічных паралеляў дазваляе не толькі вызначыць агульнае і адметнае, але таксама глыбей зразумець элементы асобных традыцый. Артыкулы «Сельскія могілкі ў беларускай народнай культуры

і па-за ёй» Сяргея Грунтова і «Тыпалагічныя паралелі ў абрадах пераносу Свячы ў беларусаў і шанавання бога Пека ў сэту» Ірыны Смірновай прыцягваюць увагу да пытанняў, пра якія ўжо шмат напісана рознымі даследчыкамі, але новыя палявыя матэрыялы і пашырэнне кантэксту параўнання дапаўняюць ці нават абвясняюць старыя тэорыі. Сяргей Грунтоў праблематызуе паняцце «сельскія могілкі» і паказвае, як пашырэнне яго разумення адкрывае новыя магчымасці інтэрпрэтацыі. У якасці аднаго з прыкладаў навуковец разглядае нарубы (пабудовы ў выглядзе хатак) на могілках: мы прывыклі ўспрымаць іх як вельмі старажытныя па паходжанні помнікі, частку беларускай сялянскай культуры, нават этнавызначальную прыкмету культуры беларусаў. Старажытнасць такіх пабудоў не выклікае сумненняў, але калі паглядзець на аб'ект шырэй, то помнікі ў выглядзе хатак мы знойдзем і ў яўрэй, і ў шляхты. Сяргей Грунтоў заклікае выкарыстоўваць межы азначэнняў для пашырэння даследаванняў. Даследчык не закранаў паралелей з фіна-ўгорскімі народамі, напэўна, таму, што апісваў надмагільныя «хаткі» на тэрыторыі Беларусі, даводзячы, што гэта могуць быць не толькі сялянскія помнікі. Між тым помнікі ў выглядзе хатак былі ў фіна-уграў, увогуле пабудовы такога тыпу распаўсюджаны на тэрыторыі Еўразіі. Прыцягненне гэтага матэрыялу дазволіла б яшчэ больш пашырыць даследчае поле, тым больш у зборніку, часткова прысвечаным эстонскаму фальклору.

«Свяча» – гэта комплекс рытуальных прадметаў, што можа складацца са свечкі, абразы і ручніка, якім пакрыты абраз. Можа быць толькі свечка ці толькі абраз, «ікона», якую ўсё роўна могуць зваць «свечай». Свяча захоўваецца ў адной хаце год, налета яе пераносяць да наступнага гаспадара. Ірына Смірнова адзначае, што параўнальная характарыстыка беларускай Свячы і падобных да яе абрадаў у фіна-ўгорскіх народаў можа быць ключом да разумення сутнасці гэтага дзеяння. Даследчыца прыходзіць да высновы, што «галоўны абрадавы прадмет (свеча і драўляная фігурка са свячамі) увасабляе агульнага продка, які здольны паўплываць на дабрабыт... сям'і, ураджаі збожжа і прыплод свойскай жывёлы. Беларуская і сэ-тская традыцыі захавалі асноўны змест і сэнс дахрысціянскіх культў».

Супастаўленні ў артыкулах «Вобраз зязюлі ў тувінскай і беларускай традыцыйнай няказкавай прозе ў святле тыпалагічных паралеляў» Іны Швед і «Параўнаўчае даследаванне эстонскіх і беларускіх жартаў пра святароў» Ліііс Лаінэстэ, Настасі Фядотавай і Тына Ёнукса дазваляюць больш дакладна акрэсліць спецыфіку з'яў, якія вывучаюцца, выдзеліўшы агульнае і адметнае. Іна Швед прыходзіць да высновы, што «міфалагізацыя зязюлі ў беларускай і тувінскай традыцыях абумоўлена ўяўленнямі аб незвычайнай біялогіі гэтай птушкі». Жарты ж пра святароў, на думку аўтараў артыкула, адлюстроўваюць праблему сацыяльна-класавых адносін, пры гэтым «ні атэізм, ні сур'ёзныя стэрэатыпы пра святароў не былі асноўнымі прычынамі для расказвання жартаў». Адметнасцю беларускага матэрыялу аўтары называюць асаблівую цікавасць да гендэрнага аспекту рэлігіі, а эстонскага – абыгрыванне моўнага бар'ера паміж замежнікамі-святарамі і сялянамі-эстонцамі.

У артыкуле «Пагрозы інстытуцыяналізацыі народнай творчасці ў Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі» Таццяна Мармыш адзначае, што ўнясенне элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі спрыяе не толькі іх ахове, але і ўзнёсццю шэрага пагроз, сярод якіх наступныя: канструяванне мадэлі нацыянальнай культуры шляхам пашырэння спісу, камадыфікацыя і камерцыялізацыя народнага мастацтва, дэкантэкстуалізацыя, вынаходніцтва традыцый, канкурэнцыя рэгіёнаў, перакручанае разуменне аўтэнтычнасці праяў народнай культуры.

Асобным жанрам эстонскага фальклору прысвечаны артыкулы «Эстонскія паданні аб уяўнай смерці. Некаторыя гістарычныя моманты фарміравання традыцыі» Эды Калмрэ, «Легенды і паданні аб кладах у эстонскім фальклоры і іх характэрныя рысы» Марэ Калда і «Найменні і сімволіка колеру ў эстонскіх загадках» Пірэт Воалайд. Эда Калмрэ падкрэслівае, што з'яўленне і развіццё тэматыкі ўяўнай смерці ў эстонскім фальклоры абумоўлена развіццём медыцыны і друку. Марэ Калда адзначае, што матыў грошай знайшоў адлюстраванне ва ўсіх жанрах эстонскага фальклору, аднак асноўную ўвагу надае легендам і паданням, якія захоўваюцца ў Архіве народнай творчасці Эстоніі. Пірэт Воалайд правяла статыстычны аналіз найменняў колеру ў корпусе загадак. Першыняство трымаюць чорны, белы і чырвоны колеры, знакавыя і для беларускага фальклору. Акрамя таго, даследчыца прааналізавала шляхі, якімі найменні колеру ўдзельнічаюць у стварэнні вобразнай мовы загадак.

Зборнік «Місія выконніма-2» дазваляе чытачу пазнаёміцца з узорами сучасных фальклорных і сумежных (этналагічных, вершазнаўчых) даследаванняў, выкананых на самым высокім узроўні.

Информация об авторе

Лешкевич Елена Игоревна – кандидат филологических наук. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы, Национальная академия наук Беларуси (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: alena.leshkevich@ethno.by

Information about the author

Alena I. Leshkevich – Ph. D. (Philol.). Center for Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Surganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: alena.leshkevich@ethno.by